

УДК 94 (477.7).

КИРИЛЕНКО А. О.

м. Миколаїв

КУКУРУДЗЯНА ЕПОПЕЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ХРУЩОВСЬКИХ РЕФОРМ

У даній статті розглядається впровадження аграрної реформи, а саме розширення посівів кукурудзи на Півдня України за часів М. Хрущова.

Ключові слова: «хрущовська відлига», аграрна реформа, кукурудзяна програма, посівні площі, організація праці, насіння, сільське господарство.

Постановка проблеми. На сучасному етапі питання розвитку аграрного сектора дуже актуальне в нашій державі. Тема дослідження дає можливість проаналізувавши досвід років «хрущовської відлиги» запобігти негативним явищам у сільському господарстві на сучасному етапі. Взагалі розвиток аграрного сектору в період з 1953 по 1964 рр. доволі добре розглянутий в історичній літературі, але регіональна специфіка Півдня України мало відома в широких колах читачів. Період з 1953 по 1964 рр. увійшов в історію України під назвою «хрущовська відлига». Це був час, коли Компартію СРСР очолював Микита Сергійович Хрущов. З його ім'ям були пов'язані важливі, хоча не завжди вдалі зміни в суспільному та в економічному житті країни. За цей час було здійснено низку реформ у різних галузях [1, с. 121]. Однією з таких стала аграрна реформа. Вона передбачала блискавичне розширення посівів кукурудзи, перетворившись буквально за короткий час на «культову» рослину кінця 50-х – початку 60-х рр. [2, с. 14].

Виклад основного матеріалу. В червні 1954 р. з трибуни чергового пленуму ЦК КПРС М. С. Хрущов звернувся до працівників сільського господарства СРСР із закликом про розширення посівів кукурудзи [3]. М. Хрущов зазначав: «кукурудза – товариші, це танк який дасть можливість брати бар'єр, перемагати труднощі на шляху до створення достатку продуктів для нашого народу» [4, с. 35].

За підрахунками для забезпечення повного достатку кормів у колгоспах і радгоспах кукурудза повинна давати по 500–600 центнерів зеленої маси з гектара, а в районах недостатнього зволоження – приблизно 300 центнерів [5, с. 78]. Вважалось що великомасштабна кукурудзяна програма передбачала що вирощування кукурудзи на зерно і на корм сприятиме розвитку харчової промисловості та кор-

мової бази радянського тваринницького комплексу як і в американській моделі.

Поширення посівів кукурудзи провадилось за рахунок заміни маловрожайних зернових і кормових культур, розорювання малопродуктивних луків і пасовищ та розташування частини посівів на парових площах з умовою забезпечення ранніх строків збирання [6, с. 16]. У 1950 р. посіви кукурудзи займали в Україні приблизно 9% посівних площ, в 1958 р. вже 19,6% [2, с. 14]. За цей час виробництво кормових культур набагато розширилось. На Херсонщині за роки соціалістичного будівництва в структурі посівних площ області значно зменшилася питома вага зернових за рахунок зростання посівних площ під технічними, овочевих та, особливо, кормовими, а саме кукурудзи [7, с. 13–14].

Посіви кукурудзи в Одеській області на 1955 р. становили понад півмільйона гектарів, що вдвоє перевищувало площі, зайняті під цією культурою в 1954 році. В 1955 р. незважаючи на важкі погодні умови, колгоспи Одещини заготували силосу на 105 тисяч тонн більше, ніж в 1953 році [8, с. 461]. Питома вага сортових посівів зернових культур в колгоспах і радгоспах всього по Миколаївській області в 1953 р. склала – 99,3%, в 1955 р. – 91,4%, в 1958 р. – 99%, в 1959 р. – 99,5% в 1960 р. – 96,1%. У 1953 р. питома вага сортових посівів зернових культур в колгоспах і радгоспах по Миколаївській області склала: в Арбузинському – 97,3%, Баштанському – 97,7%, Березнегуватському – 95,2%, Більшовградівському – 97,9%, Братському – 95,1%, Варварівському – 99%, Веселинівському – 97,6%, Вознесенському – 96,7%, Доманівському – 93,8%, Єланецькому – 99,5%, Казанківському – 98,3%, Кривоозерському – 94,2%, Новобузькому – 97,1%, Новоодеському – 98,9%, Жовтневому – 94,4%, Очаківському – 95,8%,

Першотравневого – 92,5%, Снігурівському – 95,7%, Тілігуло-Березанському – 98,1%. На 1958 р. питома вага сортових посівів зернових культур в колгоспах і радгоспах по районах Миколаївської області дорівнювала в: Арбузинському – 99%, Баштанському – 96,4%, Березнегуватському – 99,4%, Більшовградівському – 99,2%, Братському – 98,3%, Варварівському – 99%, Веселинівському – 98,7%, Вознесенському – 99,7%, Доманівському – 99,4%, Єланецькому – 99%, Казанківському – 99,4%, Кривоозерському – 99,6%, Новобузькому – 98,1%, Новоодеському – 99,2%, Жовтневому – 98,7%, Очаківському – 98,9%, Первомайському – 99,9%, Снігурівському – 96,2%, Тілігуло-Березанському – 99,3% [8, с. 43].

Вся посівна площа в особистих здібних господарствах колгоспників Миколаївської області складала в 1953 р. – 34,8; 1955 р. – 40,4; 1958 р. – 39; 1960 р. – 33,8 тисяч гектар. Всі зернові культури в 1953 р. – 15,5; 1955 р. – 17; 1958 р. – 14; 1960 р. – 10,9 тисяч гектар. З них кукурудзи в 1953 р. – 12; 1955 р. – 13,9; 1958 р. – 11,6; 1960 р. – 9,4 тисяч гектар [8, с. 42].

Посівна площа кукурудзи всіх видів використання в колгоспах і радгоспах в районах Миколаївської області порівняно з 1953 р., в 1960 р. збільшилась на: Арбузинському – 27,4; Баштанському – 37,6; Березнегуватському – 32,9; Більшовградівському – 15; Братському – 30,8; Варварівському – 22,9; Веселинівському – 35; Вознесенському – 29,9; Доманівському – 32,7; Єланецькому – 26,1; Казанківському – 35,3; Кривоозерському – 17,3; Новобузькому – 3,7; Новоодеському – 28,7; Жовтневому – 31,7; Очаківському – 14,8; Первомайському – 25,5; Снігурівському – 30,8; Тілігуло – Березанському – 31,5 тисяч гектар. Всього по області збільшення склало 534,4 тисяч гектар [8, с. 54]. Посівна площа кукурудзи до утворення качанів на зелений корм в колгоспах і радгоспах Миколаївської області з 1955 р. по 1960 р. на 112,1 тисяч гектар. В районах відбулися такі зміни: Арбузинському – 6; Баштанському – 4,7; Березнегуватському – 8,5; Більшовградівському – 3,9; Братському – 6,2; Варварівському – 3,1; Веселинівському – 8,6; Вознесенському – 6,4; Доманівському – 10,7; Єланецькому – 8; Казанківському – 6,9; Кривоозерському – 5,6; Новобузькому – 4,2; Новоодеському – 6; Жовтневому – 3,7; Очаківсько-

му – 1,8; Первомайському – 5,5; Снігурівському – 4,4; Тілігуло – Березанському – 7,9 тисяч гектар [8, с. 55]. Урожайність кукурудзи на зерно в колгоспах і радгоспах області в 1960 р. збільшилося порівняно з 1953 р. по області на – 7,5; в Арбузинському – 8,5; Баштанському – 6,5; Березнегуватському – 5,6; Більшовградівському – 7,5; Братському – 5,4; Варварівському – 7,6; Веселинівському – 9,9; Вознесенському – 8,4; Доманівському – 7,3; Єланецькому – 10,2; Казанківському – 2,8; Кривоозерському – 4,8; Новобузькому – 7; Новоодеському – 13,7; Жовтневому – 12,2; Очаківському – 7,8; Первомайському – 10,2; Снігурівському – 6,5; Тілігуло – Березанському – 9,6 центнерів з гектара по районах [8, с. 64].

Саме в цей час відбулися зміни і в організації праці. Так, форми механізованих ланок стали більш менш економічно доцільними і прогресивними в порівнянні з звичайною ланковою системою організації праці. В колгоспі «ім. Карла Маркса» Єланецького району, механізований агрегат тракториста тов. Тимофеева виростив у 1958 р. урожай зеленої маси по 260 цнт., урожай качанів – по 70 цнт. з гектара. Витративши на один гектар близько 9 трудоднів. В той час звичайні ланки цього ж колгоспу одержали урожай зеленої маси при таких же умовах тільки по 180 цнт., урожай качанів – по 60 цнт. з гектара, а витратили трудоднів майже вдвоє більше [9, с. 11]. Бригадир тракторної бригади колгоспу «Україна» Великоградівського району О. П. Рожко доповідає: «у 1958 р. в нашій бригаді була одна механізована ланка у складі чотирьох чоловік на закріпленій площі 210 га, яка виростила врожай силосної маси по 400 центнерів з кожного гектара. На плантації кукурудзи майже зовсім не застосувалась ручна праця». Це дозволило зменшити собівартість центнера силосної маси [9, с. 49–50].

Для збільшення врожаю колгоспи удобрювали землі. Колгосп «Жовтневі Сходи» Арбузинського району, для отримання в 1959 р. 45 центнерів з гектара врожаю кукурудзи, ланки цього колгоспу вивезли на кожен гектар по 10 тонн гною, заготовивши мінеральних добрив, попелу та пташиного посліду для підживлення рослин, підготувавши 4 культиватори з рослинопідживлювачами, переобладнали сівалки для ущільненого посіву [9, с. 13]. В

1959 р. посівні площі кукурудзи в колгоспах і радгоспах Одеської області були доведені до 589 тисяч гектарів, тобто у порівнянні з попереднім роком збільшились на 75 тисяч гектарів [8, с. 524].

Насіння – золотий фонд врожаю. Сівба кукурудзи лише гібридним насінням першого покоління і районованих сортів [9, с. 29]. Так колгосп «Перемога 22 червоних партизанів» Вознесенського району розповідає що в період сівби в 1955 р. використовувалось тільки гібридне насіння першого покоління: «гібридний посів збільшує врожай на 5–10 центнерів з гектара. Про це свідчить наш досвід. В бригаді № 1 із загальної площі кукурудзи в 204 гектари гібридом ОД – 1 першого покоління було засіяно 74 гектари. На цій ділянці одержали по 31 центнеру. Останні 130 гектарів були засіяні таким же гібридом, але 3-го покоління і урожай при однаковій агротехніці вирощування був на 7 центнерів менший» [10, с. 32].

Починаючи з 1955 р. використовувалося таке районування сортів кукурудзи: гібрид «ВІР – 42», гібрид «Одеський – 1» гібрид «Дніпровський – 2», «Біла зубовидна» «Харківська», «Дніпропетровська». Крім того, в Південній області вирощувались в необхідних розмірах батьківські форми районованих сортів «ВІР – 42» та «Дніпровський – 2» [6, с. 17].

Зростання валового збору на Херсонщині основних видів рослинництва за 1953 і 1961 рр. характеризується наступними показниками: валовий збір в 1953 р., всі зернові – 13037 тис. центнерів, в тому числі: кукурудза на зерно 275 тис. центнерів. Валовий збір у 1961 р. : всі зернові – 15762 тис. центнерів, в тому числі: кукурудза на зерно – 3378 тис. центнерів [11, с. 245].

Врожайність Херсонської області в 1953 р. характеризується наступними показниками: кукурудза на зерно 1953 – 7,1 тис. центнерів, в 1961 – 13,3 тис. центнерів [7, с. 16].

В 1958 р. на Одещині площі під кукурудзою збільшилися майже в два рази, та досягли майже 520 тисяч гектарів. Врожайність кукурудзи порівняно з 1953 р. підвищилась на 8,6 центнера зерна з кожного гектара [8, с. 482].

Різко зросли за останні роки, посіви кукурудзи, як високо врожайною культури. Вже в 1958 р. посівна площа кукурудзи на зерно в

Херсонській області збільшилася в порівнянні з 1954 роком майже в 2 рази. На кінець семирічки посівна площа кукурудзи досягла 600 тис. га, з них 30 – 33% на зерно. Посівна площа інших зернових культур – жита, вівса, ячменю – як низьковрожайних, різко скоротилася [7, с. 14].

Починаючи з 1958 р., у сільськогосподарському виробництві почався спад. В період з 1950 по 1958 рр. обсяг валової продукції сільського господарства України зріс на 65%, то з 1958 до 1964 р. – лише на 3%. У другому періоді переважали негативні аграрні результати, що пояснюється насамперед зміною ідеологічної ситуації в країні. На ефективність даної програми вплинули характерні для партійно-державної номенклатури методи її реалізації: повсюдне розширення посівних площ під кукурудзу за рахунок скорочення традиційних культур, причому без врахування кліматичних умов різних районів.

Саме в цей період починають проявлятися такі «парадокси» особистості М. С. Хрущова, як гальма старого мислення, відсутність економічної культури, егоцентризм, нетерпіння, характерне для більшовизму бажання досягти результатів максимально швидко і з найменшими витратами. Одержаний результат був абсолютно непропорційний затracеним зусиллям і ресурсам. Кукурудзяна надпрограма не тільки не вирішила зернову проблему, а й знову продемонструвала українському селянству, що командно-адміністративна система, як і в сталінські часи, була єдиним реальним хазяїном на їхній землі. В 1962 році посіви кукурудзи на Одещині доведені до 700 тисяч гектарів, в тому числі на зерно – до 300 тисяч гектарів [8, с. 568].

Таким чином, в результаті аграрних експериментів сільське господарство опинилося в стані серйозної кризи: наприклад, за період 1960–1964 років сільськогосподарське виробництво збільшилося всього на 11%, а середньорічний приріст аграрний продукції склав +1,5–2%. Зміни в сільському господарстві вплинули на всю соціальну сферу Радянського Союзу. Якщо з 1950 р. по 1958 р. обсяг валової продукції сільського господарства України зріс на 65%, то в 1958 – 1964 рр. – лише на 3%.

Висновки. Результати «кукурудзяної епопеї» виявилися більш ніж скромними. Продо-

вольча проблема залишилася невирішеною. Хрущовські надпрограми призвели до втрати ритмічного розвитку економіки республіки, нераціонального використання значних матеріальних та людських ресурсів, суттєвому підриву потенціалу народного господарства, закріплення пріоритетності екстенсивних форм господарювання.

Кукурудза не стала «королевою полів», основою підйому тваринництва. Її насильницьке впровадження лягло тягарем на селянські плечі. Позбавлене раціоналізму господарювання зруйнувало оптимальну структуру сівозмінь, ставши на заваді підвищенню ефективності сільського господарства. Таким чином впроваджена реформа такими методами і за таких умов стало авантюрою, яка дорого обійшлася не тільки Україні, а й самому Хрущову.

Список використаних джерел

1. Промисловість радянської України за 40 років. — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1957. — 300 с.
2. Лубко І. М. Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953–1964 рр.) / Інна Миколаївна Лубко. — Автореф. дис. ... к-та іст. наук : 07.00.01 / Донецький національний університет. — Донецьк, 2002. — 20 с.

КИРИЛЕНКО А. А.
г. Николаев

КУКУРУЗНАЯ ЭПОПЕЯ НА ЮГЕ УКРАИНЫ В ПЕРИОД ХРУЩОВСКИХ РЕФОРМ

В данной статье рассматривается внедрение аграрной реформы, а именно расширение посевов кукурузы на Юге Украины во времена Н. Хрущева.

Ключевые слова: «хрущевская оттепель», аграрная реформа, кукурузное программа, посевные площади, организация труда, семена, сельское хозяйство.

KIRILENKO A.
Mykolaiv

MAIZE SAGA IN THE SOUTH UKRAINE DURING KHRUSHCHEV'S REFORMS

This article describes the implementation of agrarian reform, namely the expansion of maize in Southern Ukraine during the N. Khrushchev.

Keywords: «Khrushchev thaw», agrarian reform, corn program, acreage, labour, seeds, agriculture.

3. Калініченко В. В. Історія України. Частина III: 1917–2003 рр. : підручник для історичних факультетів вищих навчальних закладів / В. В. Калініченко, І. К. Рибалка. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. — 628 с.
4. Елистратов П. М. Херсонщина в семилетке / П. М. Елистратов. — Х. : Обласна друкарня ім. В. І. Леніна, 1959. — 70 с.
5. Хрущов Н. С. Будівництво комунізму в СРСР і розвиток сільського господарства. — М., 1963. — Т. 5. — 553 с.
6. Мінімум обов'язків агротехнічних вимог по вирощуванню сільськогосподарських культур в колгоспах і радгоспах Миколаївської області на 1955 рік. — Миколаїв : Б. в., 1959. — 78 с.
7. Попов К. А. Экономически географическая характеристика Херсонской обл асти / К. А. Попов. — автореф. дис. ... к-та іст. наук: Киевский ордена Ленина государственный университета им. Т. Г. Шевченка. — К., 1963. — 23 с.
8. З історії Одеської партійної організації. — Одеса : Одеське книжкове видавництво, 1962. — 573 с.
9. За комплексну механізацію вирощування високого врожаю кукурудзи у 1959 році. — Миколаїв : Херсонське обласне видавництво, 1959. — 70 с.
10. Питання економіки колгоспів Миколаївської області: Збірник матеріалів про досвід боротьби за збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів на 100 гектарів земельних угідь при одночасному зниженні затрат праці і коштів. — Миколаїв : Облвидав, 1956. — 111 с.
11. Народне господарство Української РСР в 1959 році: Статистичний щорічник. — К. : Держстатвидав, 1960. — 732 с.

Стаття надійшла до редколегії 01. 03. 2014